

Качак Т. Б.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА В ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ СТУДІЯХ

У статті запропоновано аналіз поняття «тенденція», розгляд специфіки його функціонування у науковому дискурсі та літературознавчих студіях. Зауважено, що одні тенденції спрямовані на виявлення змін, пояснення суті й характеру об'єкта дослідження, інші – тенденції прогностичного плану, спрямовані на виявлення викликів для суспільства і майбутніх перспектив.

Розглянуто відмінності між трендом і тенденцією, їх взаємозв'язок та структурну взаємозалежність. Враховуючи тенецу тенденції як загального феномену, запропоновано базову модель її формування та еволюції. Охарактеризовано загальні класифікації тенденцій, які є актуальними для застосування у будь-якій галузі науки.

Доведено, що тенденції – проблема у літературознавстві не нова і позначена двозначним трактуванням поняття. З одного боку, тенденції ототожнюють із тенденційністю як ідейною спрямованістю літературних творів і вираженням оцінного ставлення письменника до зображуваного, а з іншого – розглядають як вираження закономірності, векторності розвитку, сутності літературних явищ, процесів, літературної творчості. Цей аспект добре представлений у прикладних наукових студіях українських літературознавців.

На основі аналізу наукових досліджень у галузі літературознавства й історії літератури останнього десятиліття зауважено, що більшість літературознавчих досліджень спрямовані на виявлення й осмислення тенденцій літературного процесу, менше – присвячені розгляду тенденцій як форми дійсності, елементи культури.

Запропоновано систематизацію тенденцій у літературознавчій науці на підставі різних критеріїв: за місцем поширення та охоплення літературних явищ, відповідно до предмета дослідження тощо. Залежно від безпосередньої чи опосередкованої приналежності предмета дослідження до літературної сфери, тексту і враховуючи природу чинників, доречно розрізняти літературні (текстуальні і контекстуальні) і позалітературні (в тому числі видавничі та читацькі) тенденції.

Тенденції можна виявляти у творчості автора, групи творів, об'єднаних тематично, жанрово, адресатом чи за іншим критерієм, у творах певної доби, національної, світової літератури. Аналіз тенденцій конкретного об'єкта має значні переваги над міркуванням про тенденції як загальну, абстрактну категорію.

Ключові слова: тенденція, тренд, тенденційність, літературознавство, літературний процес.

Постановка проблеми. Окреслення, вияв і характеристика тенденцій – інтердисциплінарна наукова проблема, яка часто фігурує в гуманітарних, природничих, технічних дослідженнях. Сутність та еволюцію явищ, процесів, у тому числі й культурних, мистецьких, літературних, розкриває аналіз характерних для них закономірностей, тенденцій, особливостей. Одноставності у розумінні поняття «тенденції» немає. Його тлумачать із різними смисловими відтінками і варіантами. Ключовим є розгляд тенденцій як напряму розвитку чого-небудь (суспільства, економіки, культури тощо); прагнення, свідомого наміру [15], «можливості тих чи інших подій розвиватися в цьому напрямі» [19].

Загальні закономірності буття тенденції як феномену та чинники, що це буття зумовлюють, – предмет філософії. Однак навіть найпоширеніший український словник філософських термінів [25] не дефініює понять «тенденція», «тренд». Немає спеціальних наукових досліджень, у яких предметом теоретичного осмислення були б тенденції як явище. Аналіз цієї проблеми вибудовується на мозаїці спостережень і міркувань, які супроводжують різні емпіричні дослідження. Кожна наукова галузь шукає і знаходить те, що відповідає її інтересам. Якщо у довідкових виданнях «тенденції» тлумачать безвідносно до об'єкта, то в наукових дослідженнях, спираючись на їхній об'єкт і виходячи з його специфіки, автори уточнюють смислове

поле поняття, а загальні уявлення про «абстрактні» тенденції набувають конкретики, асоціюються з явищами чи сукупністю явищ та їх проявами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Постульоване у цьому дослідженні розуміння тенденції формують визначення, теоретичні міркування та висновки Л. Андрусіва [1], Н. Буруківської [5] у галузях філософії; В. Соколова [18] у психології; Н. Лавриченко [8], В. Лугового [11], Н. Терентьєвої [20–23] у педагогіці; А. Артюх [2], О. Шегеди [27], О. Юрчук [28] у літературознавстві тощо. Доповнює їх загальноприйняте уявлення про тенденції в культурі, економіці та індустрії моди.

Постановка завдання. У цій статті – аналіз поняття «тенденція», розгляд специфіки його функціонування у науковому дискурсі та літературознавчих студіях; конструювання схематичних моделей формування та еволюції тенденцій; систематизація тенденцій як наукової проблеми в літературознавчій науці.

Виклад основного матеріалу. Поняття «тенденція», «тренд» ввійшли в активний словник через сфери економіки й моди, тепер фігурують майже в усіх галузевих термінологіях [26, с. 517]. Н.О. Терентьєва, проаналізувавши електронний фонд дисертаційних досліджень Національної бібліотеки України імені Володимира Вернадського (період 1998–2012 рр.), зробила висновок, що з понад 64 тисяч авторефератів є понад 3000 найменувань, в яких автори вдаються до визначення тенденцій в різних сферах науки та техніки [22, с. 109]. Вона подає панорамний огляд постулювання тенденцій як предмета досліджень, детально розглядає пов'язані з розвитком університетської освіти, пропонує їх систематизацію та класифікацію [22, с. 109]. Подібні праці є швидше винятком, адже більшість досліджень феномену «тенденція» не виходить за межі емпіричних уявлень. У кращому разі подається уточнення чи коригування розуміння поняття, як, наприклад, у дисертації Т. Яценко: «Дефініцію «тенденція» розуміємо як спрямований розвиток будь-яких явищ і понять, а в методичному аспекті трактуємо не лише з позиції виявлення напрямку руху, а й визначення сутності якісних змін, що відбуваються в його процесі» [29, с. 1]. Таке тлумачення насторожує, оскільки авторка в одній площині розглядає розвиток явищ і понять. З іншого боку – імпонує, адже, досліджуючи тенденції, виявляє не тільки «напрямок руху», а й аналізує явища, які засвідчують ті зміни, що відбуваються, показують специфіку і характерні ознаки об'єкта.

Такий ракурс характерний для тенденцій як проблеми у літературознавчих дослідженнях.

Огляд авторефератів дисертацій та наукових статей підтвердив, що у загальнонауковому дискурсі найчастіше тенденції розуміють і співвідносять із напрямками (векторністю, спрямованістю) чи закономірностями розвитку і пов'язують із певними змінами об'єкта. Є роботи, в яких йдеться про тенденції як характерні ознаки предмета, явища, процесу, взаємодії у системах. Отже, загальнонауковий термін «тенденція» конкретизується в межах міжгалузевих чи галузевих терміносистем і набуває відповідних смислових компонентів.

В економіці під тенденціями прийнято розуміти «виявлені в результаті економічного аналізу стійкі співвідношення, властивості, ознаки, характерні для економічної системи, економіки країни, підприємства, фірми <...>. На основі тенденцій можна робити висновки про хід економічних процесів у майбутньому, прогнозувати економічні показники» [19]. Це визначення скеровує до розгляду тенденцій у тісному зв'язку із закономірностями, якими є об'єктивно існуючий, постійний взаємозв'язок між предметами, явищами або процесами, зумовлений їхньою внутрішньою природою, сутністю. Під закономірністю також розуміють основне положення якої-небудь науки, закон. Тенденція і закономірність не є тотожними. Тенденція є формою вираження закономірностей, прояву законів. Вона «визначає певну закономірність розвитку, яка має таку унікальну рису як незворотність. Вона вказує на те, що процеси, які властиві будь-якій системі <...>, приводять до переходу в інший стан або якість» [12, с. 104]. Тенденція є необхідною ознакою розвитку будь-якого явища чи процесу.

Чітко поняття закономірностей, тенденцій та особливостей об'єкта дослідження визначає Я. Петраков: «Під закономірністю слід розуміти сукупність усталених тенденцій, які властиві об'єкту дослідження протягом тривалого часу його існування (функціонування) та мають перманентний характер. Під тенденціями слід розуміти такі зміни у стані об'єкта дослідження, які пояснюють його сутність, характер протягом певного проміжку часу і залежать від внутрішньої структури об'єкта та зовнішніх умов, що склалися. Особливостями будемо вважати властивості та характеристики існування (функціонування) об'єкта дослідження, які виділяють його з-поміж інших подібних об'єктів (систем)» [14, с. 393]. Саме ці твердження є підстави взяти за основу

аналізу тенденцій розвитку літератури для дітей та юнацтва як предмета цього дослідження і як наукової проблеми літературознавства. Вони відповідають природі досліджуваного феномену, для якого характерні усталені ознаки (літературна традиція), а на кожному етапі еволюції – прояви іманентних властивостей і характеристик, зумовлених внутрішніми і зовнішніми чинниками.

Як засвідчив аналіз праць українських дослідників, формулювання поняття «тенденції» мають багатовекторний характер і значною мірою залежать від їх розуміння і ключових його аспектів: тенденції, які притаманні дії (чи діям), безпосередньо пов'язаним з об'єктом, спрямованим на нього; розкривають сутність дії (розвитку освіти, розгортання дискурсу, формування поглядів, подолання гендерних стереотипів, становлення літературознавства, модернізації науки, взаємодії культур, соціалізації особистості тощо); тенденції, які вказують на спрямування дії, процесу з конкретизацією мети (самореалізації, до інтеграції, інтелектуалізму, раціоналізму); тенденції, які засвідчують наявність чи повторюваність певних ознак, рис об'єкта; розкривають сутність явищ, процесів, виражають приналежність до них (конструктивістські, постмодерні, поведінкові, маскулінні); тенденції, які засвідчують внутрішні закони функціонування об'єкта; розкривають сутність явищ, процесів, вказують на їхні особливості (естетичного досвіду, культурних процесів, етики, освітньої практики); тенденції, які вказують на характер явищ чи їх взаємодії (прогностичні, глобалізаційні, інтегративні, мотиваційні).

Одні тенденції спрямовані на виявлення змін, пояснення суті й характеру об'єкта дослідження, інші – тенденції прогностичного плану, спрямовані на виявлення викликів для суспільства і майбутніх перспектив. Тенденції кожної групи мають свої особливості, але також мають спільні характеристики формування та функціонування.

Генезу тенденції як загального феномену засвідчують етапи (стадії розвитку) зародження, розвитку, корекції, згасання чи відродження, циклічності. Зразком поширеної моделі зародження і буття тенденції може бути приклад, коли нове одиничне явище набуває популярності, стає трендом, а відтак формує тенденцію. Попри те, що поняття «тренд» і «тенденції» часто ототожнюють і вживають як синоніми (в англійській мові trend означає тенденція), є підстави для їх розрізнення. Відмінності між трендом і тенденцією полягають у ступені глобальності (тривалості періоду, коли діє закономірність). Дехто вважає, що

тренд – явище більш глобальне, аніж тенденція. Очевидно, в основі таких тверджень – визначення поняття «тренд», притаманне економічній науці: «тривала, довгочасна тенденція зміни показників в економічному прогнозуванні» [15, с. 586], основна тенденція зміни чого-небудь. Але тренд також може бути потрактований як компонент тенденції: актуальний, змінний, короткостроковий напрям розвитку, її найяскравіше вираження; та новизна, яка до певного часу була відсутня. Таке розуміння практикується у моді: тренд переростає в стійку тенденцію або є трендом в одному сезоні і втрачає популярність у другому, хоч може засвідчувати тенденцію. За певних обставин він може стати тенденцією, яка буде визначати вектор розвитку впродовж кількох наступних років, а то й століть. Тренди, як і тенденції, проходять певні стадії еволюції, такі як: передпікова стадія, коли з'являється нове явище і ним зацікавлюються інші; модна стадія, коли до новаторів приєднуються традиціоналісти; стадія мейнстріму, коли тренд переростає в основний потік і ним зацікавлюється більшість [3]. Такий процес характерний і для літератури певної доби (розвиток популярності реалістичної і соціально-психологічної прози чи окремих тем у сучасній українській прозі для дітей та юнацтва). У інших сферах також можна виявляти мікро- і макротренди, каскади трендів тощо. Творення трендів і переростання їх у тенденції відбувається на основі взаємодії традиції і новаторства.

На основі фактів, зафіксованих і проаналізованих подій, явищ окреслюються закономірності, які свідчать про те, що спочатку зароджується новий тренд, а потім «намічається тенденція», яка дає змогу простежити розвиток об'єкта. Тенденції означають «відсутність сталої традиції» [1, с. 10], але в перспективі можуть переростати у традицію, якщо йдеться про динамічне явище, яке перебуває у безперервному русі й розвитку (література). Зважаючи на це, базовою моделлю формування та еволюції тенденції може бути: нове одиничне явище – тренд – тенденція – традиція (див. рис. 1). Як варіанти цієї моделі можна розглядати такі лінійні схеми: нове одиничне явище – тренд – тенденція – згасання тенденції; нове одиничне явище – тренд – тенденція – згасання тенденції – відродження тенденції (циклічність тенденції); нове одиничне явище – комплекс явищ – тренд – тенденція тощо.

Рис. 1. Модель формування та еволюції тенденції

Загальні класифікації тенденцій часто побудовані як бінарні пари, дихотомічні структури: за характером і тривалістю: основні (тривалі), другорядні (проміжні), малі (короткострокові, епізодичні); за напрямом розвитку: висхідні (зростаючі), низхідні (спадні), горизонтальні [13, с. 54–58] або прогресивні та регресивні; за якістю змін, наслідками: позитивні (конструктивні), негативні (деструктивні), нейтральні, дискурсивні (наслідки не можна однозначно оцінити); за новизною: наслідувальні (запозичені) та інноваційні; за охопленням явищ: глобальні, локальні; за динамікою прояву: прогностичні (дозволяють на основі наявних тенденцій визначити вектори розвитку), динамічні (характеризуються швидким проявом і незначною тривалістю), еволюційні (є заздалегідь передбачуваними, незважаючи на тимчасові зміни) [див. 23, с. 9].

Ці класифікації універсальні і можуть бути застосовані у процесі виокремлення й дослідження тенденцій у будь-якій галузі науки. Але для кожної галузі притаманні особливі акценти бачення проблеми, додаткові критерії класифікацій, підходи й методи аналізу тенденцій з урахуванням специфіки об'єкта дослідження, чинників, які їх зумовлюють. Не є винятком і філологічні науки.

«Тенденції» як наукова проблема літературознавства не нова. Йдеться насамперед про загальне тлумачення поняття «тенденції» (напряму розвитку явища, думки, ідеї), адже у літературі та мистецтві воно має й особливу конотацію. У «Радянському енциклопедичному словнику» [17, с. 1329], «Українській радянській енциклопедії» та інших енциклопедичних виданнях загального типу окремим пунктом подано тлумачення поняття «тенденції» у мистецтві: «В мистецтві – складова частина художньої ідеї, ідейно емоційна спрямованість твору, авторське осмислення й оцінка проблематики, характерів через систему художніх образів» [24]. Видання ідеологічно заангажовані, як, наприклад, «Большая советская энциклопедия», пропонують навіть ширше і вужче значення: «ідейно-емоційне ставлення автора до відображеної дійсності, осмислення й оцінка (приховані або безпосередні) проблематики і характерів, виражені через систему образів. <...> органічна частина художньої ідеї, її ціннісний аспект і притаманна кожному художньому твору (за виключенням суто експериментальних) <...>. У більш вживаному і вузькому значенні тенденцією називають соціальну, політичну, морально-ідеологічну пристрасть, навмисність художника, вільно чи мимоволі, але відкрито висловлюватися в реалістич-

ному, орієнтованому на граничну об'єктивність творі (за допомогою розчинення «особистості» в «принципі», тобто її ідеалізації, шаржування, розумового побудови, або невинуватого логікою конфлікту фіналу твору, або іншого способу «виходу ідеї з образу» [4]). Однак деякі науковці вважають за краще в цьому разі вести мову не про тенденцію, а про тенденційність [5].

Теорія літератури розглядає поняття «тенденція» як певне ставлення автора до вибраної теми, сюжету, як ідею, основну думку, спрямованість художнього, наукового або іншого твору. «Тенденція тісно пов'язана з ідеєю, стосується також відмінного за сенсом пафосу, може бути національною, соціальною, космополітичною, релігійною, екологічною, феміністичною, нігілістичною тощо» [9, с. 474]. Таке розуміння співмірне з розумінням тенденційності як ідейної спрямованості літературних творів й оцінного ставлення, «яке письменник свідомо втілює в систему образів» [9, с. 474]. Відповідно «тенденційний» – той, «який характеризується послідовним проведенням певних ідей; ідейно спрямований». У «Словнику української мови» це твердження ілюструють цитати «Радянська література тенденційна і цілеспрямована», «Наша поезія пристрастно тенденційна, їй притаманна висота політичного і громадянського мислення» [16]. Надмірна тенденційність притаманна ідеологічно заангажованій літературі. Цим пояснюється необхідність у тлумаченні понять враховувати суспільно-політичну ситуацію. Виходячи з цього, сформульоване тлумачення поняття «тенденції» – «упереджена думка, яку нав'язують читачеві, слухачеві, глядачеві» [15, с. 568] особливо актуальне щодо літератури тоталітарного періоду.

Літературознавчі словники й енциклопедії подають один варіант – тлумачення поняття «тенденція» у мистецтві [9, с. 474,], або пропонують тільки статтю «тенденційність у літературі» [10, с. 663–664]. З огляду на те, що літературознавство – це наука про художню літературу та особливості розвитку літературного процесу, а завдання літературної критики – інтерпретувати сучасні їй літературні факти, варто подавати й визначення, що стосується тенденцій розвитку та оцінювання.

Малодосліджена в теоретичному плані проблема тенденцій як вираження закономірностей, векторності розвитку, сутності літературних явищ, процесів, літературної творчості добре представлена у прикладних роботах із теоретичним компонентом, що помітно вже в їх назвах. Це засвідчують:

– наукові монографії М. Наєнка («Українське літературознавство: Школи. Напрями. Тенденції», 1997), П. Іванишина (розділ «Дослідницькі тенденції у постколоніальному дискурсі 90-х років ХХ ст. у монографії «Українське літературознавство постколоніального періоду», 2014), Л. Голомб («Новаторські тенденції в українській літературі кін. ХІХ – перших десятиліть ХХ ст.», 2008) тощо;

– дисертації О. Журенко («Модерні тенденції української романістики 20-х рр. ХХ ст.», 2003), М. Крупки («Емансипаційні тенденції в українській жіночій прозі кінця ХІХ – початку ХХ століть», 2004), О. Шегеди («Модерністські тенденції у поезії "Молодої музи"», 2009), О. Юрчук («Необарокові тенденції в українській літературі ХХ століття», 2007), Л. Кондратюк («Стильові тенденції імпресіоністичної прози в українській, російській та англійській літературах початку ХХ століття», 2009), А. Артюх (розділ «Явище герметизму й герметичні тенденції в літературі ХХ ст.», у дослідженні «Проза Г. Пагутяк: герметичність як домінанта індивідуального стилю», 2009) тощо;

– наукові статті Д. Наливайка («Сучасна літературна компаративістика: аспекти й тенденції», 2007), Н. Ярмоленко («Регресивна та прогресивна тенденції в історіографії епосу»), Є. Волощук («Література духовного досвіду. Про модернізм та його тенденції (на матеріалі німецькомовної літератури)», 2007), І. Девдюк («Основні тенденції розвитку світової літератури 40–50-х рр. ХХ ст. (екзистенціалізм)», 2015), Ю. Пелешенко («Тенденції розвитку української літератури пізнього середньовіччя», 2003), Я. Голобородька («Голобородько Я. Літературний архіпелаг. Постаті, тексти, тенденції, 2010), І. Констанкевич («Автобіографічне письмо в українській літературі першої половини ХХ ст.: історико-художні тенденції (автобіографічний дискурс)»), Н. Гаврилюк («Український поліметричний вірш: тенденції розвитку», 2007), Л. Тарнашинської («Руйнування "епічності": тенденції розвитку західної та української прози 50–70-х рр. ХХ ст.», 2012), О. Камінчук («Поєднати непоєднуване: естетичні тенденції неокласицизму і романтичне світовідчуття в поезії Володимира Самійленка», 2010), І. Приліпко («Тенденції зображення образів духовних діячів у прозі Марка Вовчка», 2013), Л. Кавун («Вітаїстичні тенденції в художній прозі Миколи Хвильового, 2004), Л. Сусол («Необарокові тенденції в мультикультурному універсумі поезики Ліни Костенко», 2011) тощо;

– збірники праць і матеріалів наукових конференцій («Стильові тенденції української літе-

ратури ХХ століття», 2004, «Тенденції розвитку української літератури та літературної критики нових часів», 1996, «Захід – Схід: основні тенденції розвитку сучасного порівняльного літературознавства», 2012) та ін.;

– академічні історії української літератури та підручники («Початок ХХ ст.: Загальні тенденції художнього розвитку» – розділ в ІУЛ В. Дончика, 1993; «Основні тенденції розвитку української літератури на межі ХХ–ХХІ ст.» – підрозділ в «Історії української літератури ХХ – початку ХХІ століття» за ред. В. Кузьменка, 2017; «Загальні тенденції розвитку літературознавства у ХІХ–ХХ ст.» – підрозділ із навчального посібника В. Іванишина «Нариси з історії літературознавства», 2010 тощо);

– критичні огляди та публіцистика (О. Коцарев. Модерністичні тенденції на новому витку», 2016);

– науково-практичні заходи (семінар «Українська література за роки незалежності: тенденції, проблеми, підсумки (1991–2015 рр.)», 2015; лекція Євгенія Стасіневича «Теми, тренди, тенденції літератури ХХІ століття», 2018.

Такі праці не розкривають теоретичного аспекту (природи тенденцій як загального феномену, його структури чи шляхів дослідження) проблеми, але окреслюють чи аналізують комплекс тенденцій – яскраво виражених явищ, процесів, характерних закономірностей певних сегментів літератури чи літературного дискурсу доби – дають уявлення про специфіку об'єкта дослідження та спрямування його розвитку на певному історико-культурному етапі. У підсумках таких матеріалів наведено, як правило, перелік конкретних тенденцій, які характерні для об'єкта дослідження.

Більшість літературознавчих досліджень спрямована на виявлення й аналіз тенденцій літературного процесу. Це можна пояснювати як векторністю розвитку суспільства, культури загалом, так і актуальністю традиційної проблеми еволюції літератури, її художньо-естетичної парадигми (літературних напрямів, жанрово-стильових систем, поезики та її компонентів), інтересом до закономірностей літературного процесу, творчості письменників, текстуальної практики, нових явищ, які здобувають / не здобувають комплексність, системність, визначають характер літератури чи її сегменту на певному етапі.

Тенденції як «формально-змістове тяжіння творів» до певного стильового виду літературного напряму пропонує відстежувати «на різних рівнях художньої образності» О. Шегеда [27], яка розгля-

дає витоки (шляхи) проникнення модерністських тенденцій у творчу манеру «молодомузівців». І цим підкреслює різноманітність шляхів формування, а відтак і форм прояву тенденцій у літературі. За подібним принципом досліджує «умови імпресіоністичних тенденцій, їхню конвергенцію й національну специфіку» Л. Кондратюк [7].

Тенденції як ознаки літературного явища, модифіковані їх повтори розглядає О. Юрчук. На прикладі аналізу необарокових тенденцій в українській літературі ХХ століття, «поява яких зумовлена типологічним збігом моделей світогляду, історичного, соціокультурного, мистецько-естетичного розвитку перехідних епох» [28], вона робить висновок про циклічність літературних тенденцій.

Розглядають тенденції як форму дійсності, елементи культури. Тенденції як ознаки творчості, індивідуального стилю письменника досліджує А. Артюх. Називаючи «герметизм» однією з домінуючих тенденцій в українській літературі 1980-х років, вона окреслює просторове поле прояву тенденції «герметичності». У деяких моментах роботи складно вловити думку авторки щодо розрізнення окремих понять, однак імпонує двоюрисна характеристика прояву тенденції: загальні ознаки і ті, які реалізуються на поетикальному рівні: «У контексті тенденції герметичності, для якої характерне тяжіння до пізнання духовного буття; відмежованість від буденності; схильність до творення індивідуального художнього світу; позасоціальність та аполітичність; на поетикальному рівні – метафоричність, широке використання символів, алюзій, медитаційна притчева спрямованість авторського нарративу, – розвивається індивідуальний стиль Галини Пагутяк» [2]. Цей аспект потребує ретельнішого аналізу, як і осмислення проблеми розвитку стилю письменника у контексті / у межах певної тенденції.

Узагальнюючи досвід виокремлення, аналізу тенденцій як наукової проблеми літературознавства, можна сформулювати уточнене й узагальнене визначення поняття і класифікувати їх з урахуванням специфіки цієї галузі. Тенденція – засвідчені певними явищами і процесами зміни в стані об'єкта дослідження (літературного процесу, літературної творчості, сегмента літератури тощо), які пояснюють його сутність, природу, особливості функціонування й напрями еволюції впродовж певного проміжку часу, залежать від внутрішніх та зовнішніх чинників. Сукупність усталених тенденцій, які мають перманентний характер і властиві об'єктові дослідження впро-

довж тривалого часу, становлять закономірність його розвитку, свідчать про літературну традицію.

Систематизувати тенденції у літературознавчій науці можна на підставі різних критеріїв: за місцем поширення та охоплення літературних явищ: світові, загальноєвропейські, національні, регіональні тенденції розвитку літератури; відповідно до предмета дослідження та основних складників літературознавства (теорії літератури, історії літератури і критики літератури), за сферою поширення: тенденції розвитку літературознавства, теорії літератури; тенденції розвитку літератури чи її сегментів як художньо-естетичного явища (історії літератури) на різних етапах; тенденції літературної критики та сприйняття літератури.

Залежно від безпосередньої чи опосередкованої приналежності предмета дослідження до літературної сфери, тексту і враховуючи природу чинників: літературні (текстуальні і контекстуальні) і позалітературні (в тому числі видавничі та читачькі); залежно від охоплення компонентів, рівнів поетики твору: наскрізні й часткові; за аналогією до іншої класифікації, поширеної у літературознавстві: родово-видової (тенденції ліризації), жанрово-стильової (романні тенденції); класифікації компонентів поетики художнього твору (тематичні, жанрові, мовні, нарративні, часопросторові тенденції, тенденції образної системи); класифікації шкіл і напрямів літературознавства (структуралістські тенденції), творчих методів і літературних напрямів (необарокові тенденції, реалістичні тенденції), критичних підходів (гендерні, рецептивно-естетичні, герменевтичні тенденції), типу методології досліджень (мультидисциплінарні тенденції) тощо.

Тенденції можна виявляти у творчості автора, групи творів, об'єднаних тематично, жанрово, адресатом чи за іншим критерієм, у творах певної доби, національної, світової літератури. Аналіз тенденцій конкретного об'єкта має значні переваги над міркуванням про тенденції як загальну, абстрактну категорію. Адже саме об'єкт увиразнює уявлення і дає можливість на конкретних прикладах простежувати походження, чинники, природу, вид, способи і форми функціонування тенденцій. У цьому переконуємося, здійснивши дослідження тенденцій розвитку української прози для дітей та юнацтва початку ХХІ ст. [6].

Висновки і пропозиції. Аналіз тенденцій – поширена практика у різних наукових галузях та літературознавстві зокрема, однак як наукова проблема дослідницького дискурсу не досить осмислена. Зважаючи на те, що одні тенденції

спрямовані на виявлення змін, пояснення суті й характеру об'єкта дослідження, інші – тенденції прогностичного плану, спрямовані на виявлення викликів для суспільства і майбутніх перспектив, розглядаємо різні аспекти цього феномену. Базова модель формування та еволюції тенденції може бути відтворена схематично як послідовність компонентів: нове одиничне явище – тренд – тенденція – традиція.

Зауважено, що класифікації тенденції часто побудовані як дихотомічні структури, є універсальними і можуть бути застосовані у процесі виокремлення й дослідження тенденцій у будь-якій галузі науки.

Поняття «тенденція» в літературознавстві можна розуміти як сукупність ознак, явищ, процесів, які виявляються на певному історико-культурному етапі (змінюючи/трансформуючи, про-

довжуючи, заперечуючи, затіняючи інші, що були перед ними), свідчать про еволюцію літератури / сегмента літератури / літературного явища, процесу, феномена чи іншого об'єкта дослідження літературознавства в певному спрямуванні, а також підкреслюють його сутність (специфіку, художні особливості); вказують на якісні зміни порівняно з попереднім етапом.

На основі аналізу наукових досліджень у галузі літературознавства й історії літератури останнього десятиліття зауважено, що більшість літературознавчих досліджень спрямовані на виявлення й осмислення тенденцій літературного процесу, менше – присвячені розгляду тенденцій як форми дійсності, елементи культури. Перспективним є практичне дослідження тенденцій певного сегменту літератури, творчості автора, творів літературного напряму тощо.

Список літератури:

1. Андрусів Л. З. Раціоналістичні тенденції в українській філософській думці XI – поч. XVII ст.: автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.05. К., 2011. 19 с.
2. Артюх А.В. Проза Г. Пагутяк: герметичність як домінанта індивідуального стилю: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.01. К., 2009. 20 с.
3. Билякович Л. Класифікація та розвиток трендів. URL: <http://www.podium-lex.com/publikatsii/analitika-mirovykh-trendov/klasifikatsiya-ta-rozvitok-trendiv.html> (Дата звернення 01.02.2021)
4. Большая советская энциклопедия. URL: <http://bse.sci-lib.com/article109772.html> (Дата звернення 01.02.2021)
5. Буруковська Н.В. Аксиологічний вимір методологічних тенденцій гуманітарного знання: Автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.02. К., 2001. 19 с.
6. Качак Т. Тенденції розвитку української прози для дітей та юнацтва початку XXI ст. Монографія. К.: Академвидав, 2018. 320 с.
7. Кондратюк Л.М. Сильові тенденції імпресіоністичної прози в українській, російській та англійській літературах початку XX століття: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.05. К., 2009. 20 с.
8. Лавриченко Н. Методологічні аспекти порівняльно-педагогічних досліджень. *Шлях освіти*. 2006. № 2. С. 17–23.
9. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. Т. 2. 624 с.
10. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка. К.: ВЦ «Академія», 2007, 752 с.
11. Луговий В.І. Тенденції розвитку педагогічної освіти в Україні: (теоретико-методологічний аспект): дис... д-ра пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». К., 1995. 429 с.
12. Маслій В.В. Методологічні засади статистичного дослідження закономірностей розвитку процесу іноземного інвестування в Україні. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2017. Вип. 1–2 (07). С. 102 – 106.
13. Мерфи Джон Дж. Технический анализ фьючерсных рынков: теория и практика/ Пер. с англ. О. Новицкая, В. Сидоров. М.: Сокол, 1996. 592 с.
14. Петраков Я.В. Закономірності, тенденції та особливості формування неподаткових бюджетних доходів. *Вісник Чернігівського національного технологічного університету*. 2011. № 48. С. 392–404
15. Семотюк О.П. Сучасний словник іншомовних слів. 3-тє вид., доп. Х.: Веста: Видавництво «Ранок», 2010. 688 с.
16. Словник української мови онлайн. URL: <http://sum.in.ua/s/tendencijnyj> (Дата звернення 01.02.2021)
17. Советский энциклопедический словарь. М.: Изд-во Советская энциклопедия, 1981. 1600 с.
18. Соколов В.В. Сучасні тенденції психологічного супроводу діяльності реабілітаційних закладів освіти в країнах Західної Європи: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.08. К., 2009. 20 с.
19. Тенденція, тенденційність. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F> (Дата звернення 01.02.2021)

20. Терентьева Н.О. До тлумачення понять "тенденція" та "тенденційність" розвитку університетської освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка. Психологія*. 2013. № 19. С. 18–21.
21. Терентьева Н.О. Тенденції розвитку університетської освіти в Україні (друга половин XX – початок XXI століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. докт. пед. наук : 13.00.01. Київ, 2016. 40 с.
22. Терентьева Н.О. Тенденції розвитку університетської освіти в Україні (друга половин XX – початок XXI століття) : дис... д-ра пед. наук : 13.00.01. К., 2016. 567 с.
23. Терентьева Н.О. Тенденції розвитку університетської освіти: до питання класифікації. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія Педагогічні науки*. 2015. Вип. 132. С. 7–10.
24. Українська радянська енциклопедія : [в 12 т.] / голов. редкол.: М.П. Бажан (голов. ред.) [та ін.]. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1977 – 1985. Т. 11. Кн. 1: Стодола-Фітогеографія / Головна редакція Української радянської енциклопедії. Вид. 2-ге. 1984. 606 с.
25. Філософський енциклопедичний словник : енциклопедія / НАН України, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди ; голов. ред. В.І. Шинкарук. – Київ : Абрис, 2002. 742 с.
26. Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням: Підр. 2-ге вид., виправ. і доповн. К.: Алерта, 2011. 696 с.
27. Шегеда О.П. Модерністські тенденції у поезії "Молодої музи": автореф. дис...канд. філол. наук : 10.01.0. К., 2009. 20 с.
28. Юрчук О.О. Необарокові тенденції в українській літературі XX століття: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.01. К., 2007. 20 с.
29. Яценко Таміла Олексіївна. Тенденції розвитку методики навчання української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах (друга половина XX – початок XXI століття) : автореферат дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. 2017. 44 с.

Kachak T. B. TENDENCY ANALYSIS AS A SCIENTIFIC PROBLEM IN LITERARY STUDIES

The article provides a concept analysis of the term "tendency", along with consideration of its functioning specifics in scientific discourse and literary studies. It is noteworthy that some tendencies are aimed at identifying changes, explaining the essence and nature of the research object, while others are predictive tendencies that are aimed at identifying challenges for society and prospects.

Taking into account the genesis of the tendency as a general phenomenon, a basic model of its formation and evolution is proposed. General classifications of tendencies that are relevant for application in any field of science are described.

It is proven that tendencies are not a new problem in literary studies and it is marked by an ambiguous interpretation of the concept. On the one hand, the tendency is identified with tendentiousness as the ideological orientation of literary works and the expression of the writer's evaluative attitude to the depicted. On the other hand, it is considered as an expression of the regularity, vector nature of development, the essence of literary phenomena, processes, and literary creativity. This aspect is well represented in the applied scientific studios of Ukrainian literary critics.

Based on the analysis of scientific research in the field of literary studies and the history of literature of the last decade, it is noted that most literary studies are aimed at identifying and understanding tendencies in the literary process, less are devoted to considering tendencies as a form of reality, elements of culture.

It is proposed to systematize tendencies in literary science based on various criteria: according to the place of distribution and coverage of literary phenomena, also according to the subject of research, etc. Depending on the direct or indirect belonging of the subject of research to the literary sphere, the text, and taking into account the nature of factors, it is appropriate to distinguish between literary (textual and contextual) and non-literary (including publishing and reading) tendencies.

Tendencies can be found in the author's work; in a group of works united thematically, by genre, by the addressee, or other criteria; in works of a certain era of national or world literature. Analyzing tendencies in a particular object has significant advantages over perceiving them as a general abstract category.

Key words: tendency, trend, tendentiousness, literary studies, literary process.